

Een democratisch reveil

Alaa Salah in Soedan

De democratie valt te vertimmeren, te verdiepen – als duurzaam alternatief voor het populisme, dat ‘de beloften zelden waarmaakt’. Zoek het in binding met de bevolking, in onafhankelijke instituties, in een bloeiend middenveld. Het is véél te vroeg voor verslagenheid: ‘Landen die zo’n open samenleving voorstaan,’ schrijft Thijs Berman, ‘kunnen geen beter moment kiezen om erin te investeren.’ Een essay.

Tekst: Thijs Berman

Demonstreren is terug van weggeweest, sinds kort worden politiek leiders overal ter wereld opgeschrikt door luide protestbewegingen. Zo gingen Libanese jongeren de straat op tegen de corruptie van hun politieke leiders, ze eisen een regering die hun economische kansen vergroot.

De gele hesjes hielden Frankrijk maandenlang in hun greep en in Slowakije verjoegen demonstraties de zittende president, beschuldigd van vriendjespolitiek. Hongkong staat al maanden op scherp door demonstranten die willen vasthouden aan hun rechtstaat. In Irak vielen bij grote demonstraties vele doden door politiegeweld.

In Egypte gingen kleine groepen jongeren ondanks harde repressie opnieuw de straat op en in Chili demonstreren duizenden tegen de groeiende ongelijkheid en de hoge kosten van levensonderhoud. Zelfs in het welvarende Nederland werd het gras van het Malieveld geplet door trekkers en bouwmachines.

Het is steeds een andere druppel die de nationale emmer doet overlopen. Wat de demonstranten bindt is de kloof tussen hen en de politiek leiders. Kiezers laten de gevestigde politieke partijen hardhandig weten dat hun stem niet vanzelfsprekend meer is, dat de tijd van de traditionele vaste aanhang van de partijen voorgoed voorbij is.

Er zijn landen waar veel minder gedemonstreerd wordt, terwijl de kloof nog groter is – of juist daarom. In veel arme landen regeren de machthebbers vooral voor hun eigen clans, niet voor heel hun bevolking. Tot protest leidt dat zelden. De door de straat afgedwongen overgangsregering in Soedan is een uitzondering die de regel bevestigt.

Toch zou Soedan weleens een voorbode kunnen zijn van wat er in andere lage- en middeninkomenslanden voor de deur staat. Dat ligt niet zozeer aan de politieke leiders, want die zijn de laatste decennia niet wezenlijk veranderd in de uitbundigheid waarmee ze de voordelen van het pluche hebben gevierd.

Alexandria Ocasio-Cortez

Wat opvalt is dat de meeste analyses in de media wijzen naar de politici, die elk op eigen wijze in hun land de boot hebben gemist met de bevolking. Dat verklaart alleen niet waarom er juist nú zoveel onrust is. Er is een andere, essentiële ontwikkeling die meer licht erop werpt: het zijn de kiezers die veranderen – en vooral de jongsten onder hen.

In de arme landen spelen drie factoren daarbij een rol: het groeiende aantal jongeren onder de bevolking, hun stijgende opleidingsgraad en hun toegang tot informatie. Van de wereldbevolking is 41 procent jonger dan achttien en in de meeste arme landen is dat percentage een stuk hoger.

De meeste van die jongeren hebben vaak minimaal lagere school achter de rug, tot in de armste regio's van Afrika; ze kunnen lezen waarom ze zo arm zijn. Bovendien kunnen ze op internet zien hoeveel welvaart er elders is.

Het ongeduld stijgt. Gelatenheid maakt bij jongeren geleidelijk plaats voor radeloosheid en woede over corruptie en ineffectief beleid over vraagstukken die cruciaal zijn voor hun toekomst: werkgelegenheid, medische zorg, mensenrechten, klimaat, biodiversiteit, grondstoffen, kapitaalvlucht.

De woede kan zich zelfs keren tegen de democratische orde zelf, tegen de open samenleving die de welvaart zou helpen groeien en de ongelijkheid zou tegengaan. In de landen van Latijns-Amerika daalde het vertrouwen in het parlement volgens de jaarlijkse peilingen van Latinobarómetro gemiddeld van 34 naar 21 procent, tussen 2009 en '18.

In diezelfde periode duikelde het vertrouwen in politieke partijen van 24 naar dertien procent, waarbij El Salvador de kroon spant: een schamele vijf procent. Andere democratische instituties scoren in hetzelfde onderzoek over heel het werelddeel even belabberd. Het is weinig opwekkend, twintig jaar na de golf van democratisering die daar een einde maakte aan de dictaturen.

De dynamiek van wanhoop en woede wordt versterkt door de klimaatcrisis en de druk op het gebruik van water, land en grondstoffen. De klimaatcrisis is niet door de armste landen veroorzaakt, maar ze worden wel het hardst erdoor geraakt, vooral de grote meerderheid van de arme bevolking.

Dat blijft zo zolang hun stem niet wordt gehoord, zolang hun rechten niet worden gerespecteerd en hun belangen niet worden gediend. Hoeveel geduld kan iemand blijven opbrengen die niet alleen weinig kansen krijgt, maar nu ook nog met de voeten in het water staat of juist door droogte wordt verjaagd?

Klimaatmaatregelen worden bovendien in de nabije toekomst wereldwijd zo ingrijpend dat ze zonder brede steun niet uitvoerbaar zijn; dan is het zaak die steun te organiseren en met iedereen om tafel voor oplossingen te kiezen. Zo krijgt werken aan democratie, aan inclusieve democratische processen, een urgentie waarover tien jaar geleden nog niet werd gesproken.

De bestuurlijke elite mag zich zorgen maken, vooral in de arme landen. Er is een sociale tijdbom die tikt bij elke baby die geboren wordt, iets meer dan vier keer per seconde. In Afrika tikt die bom tweemaal sneller.

Politici voelen zich ongemakkelijker dan ooit: elke verkiezing is ongewis, tegenover kiezers die in de welvarende landen zekerheid zoeken in onzekere tijden en in de arme landen een bestaansminimum eisen en behoorlijke overheidsdiensten, terwijl die er morgen en ook overmorgen nog niet zullen zijn.

Voor volksvertegenwoordigers, op welk niveau en waar dan ook, is doorgaan op de vertrouwde weg geen optie: herstel en behoud van vertrouwen vraagt in de informatiesamenleving om veel meer contact met mensen, om uitwisseling, openheid over dilemma's, om waarden, grenzen en ambities.

Dat is iets heel anders dan de in wezen paternalistische politieke cultuur van meer praten dan luisteren, van politici die 'aan de knoppen zitten', de cultuur die hoort bij de electorale cyclus van verkiezingen, mandaat, beleid vaststellen, uitvoeren, campagne en weer verkiezingen.

Voor de populist is de uitweg simpel. Suggereer kracht en overtuiging met harde leuzen en simpele oplossingen, maak misbruik van angsten en zweep ze op, vernauw het debat tot een enkel onderwerp, zoek een zondebok, zeg dat jij als enige 'het volk' vertegenwoordigt, maak feiten en tegenwerpingen vanuit de wetenschap verdacht, beschuldig 'de elite' en verover zo de macht.

Elke populist werkt met dit recept – zestig jaar geleden beschreef

Roland Barthes het al haarfijn in *Mythologieën*, met als aanleiding de opkomst van Robert Poujade, een xenofobe, antisemitische politicus.

De keuze voor het eigenbelang en de korte termijn is aantrekkelijk voor groepen die nu nog baat hebben bij de status quo in hun land; de middenklasse – en vooral het deel ervan dat de meeste onrust voelt bij de gevolgen van mondialisering en bij de veranderingen die nodig zijn om de klimaatcrisis te keren.

Dat deel kan worden aangetrokken door ideologieën die de Canadese essayiste Naomi Klein in haar jongste boek *On Fire* ziet als 'het begin van het tijdperk van klimaatbarbarij', ideologieën die een rechtvaardiging bieden voor uitsluiting: nationalisme, xenofobie, de harde hand van de illiberale democratieën, al dan niet gevoed door religieus fanatisme.

Autocratische regimes propageren steeds openlijker hun onvrije model als een aantrekkelijk alternatief voor de 'westerse' democratie. Ze lijken onstuitbaar, maar er is geen reden voor verslagenheid. De tijd is in het nadeel van de populist: hij kan zijn beloften zelden waarmaken, als hij al aan de macht komt en verantwoordelijkheid voor regeren wil dragen.

Onder Bolsonaro stijgt in Brazilië de werkloosheid en worden tegenstellingen scherper, met een groot risico op geweld. In Groot-Brittannië beweerden de *Brexiters* dat er na uitbreiding 350 miljoen pond per week méér naar de gezondheidszorg zou gaan.

En een kleine greep uit de vele beloften die president Trump niet nakwam: hij liet Mexico niet betalen voor de muur, verving *Obama-care* niet door een verzekering voor iedereen en stelde dat de hoogste inkomens niet erop vooruit zouden gaan met zijn belastingverlaging.

Met harde beloften kun je kiezers trekken, de daad bij het woord voegen is een ander verhaal.

Het alternatief dat vertrouwen in de instituties schept en zo vrede en stabiliteit voor de lange duur kansrijker maakt, ligt in de versterking van de open democratie.

Dat is wat de Democratische afgevaardigde Alexandria Ocasio-Cortez zo overtuigend en succesvol laat zien in de Verenigde Staten – het zijn niet toevallig vaak jonge vrouwen die zich afzetten tegen het paternalistische model van de politiek, tegen de *old boys' networks*, en die zich toegankelijk tonen, ambitieus, maar op gelijke voet met hun kiezers.

Een ander voorbeeld is Claudia López, die in oktober tot burgemeester van Bogotá is verkozen – als eerste vrouw en als openlijk lesbisch. Allebei zetten ze zich in voor minderheden, voor een samenleving die niemand buitensluit en voor constante dialoog met hun kiezers.

In open democratische stelsels, waarin elke stem gehoord wordt, komt uitsluiting minder vaak voor en is sociale ongelijkheid meestal minder schrijnend. Investeren in democratie zou daarom hoog op de agenda moeten staan.

Zo is het niet. Volgens de Verenigde Naties, in een voortgangsrapport uit 2019, is de wereld niet op koers om in 2030 het zestiende duurzame ontwikkelingsdoel te halen, dat zich richt op het terugdringen van geweld en op versterking van instituties en de rechtstaat. Het woord 'democratie' staat zelfs nergens in de SDG-agenda; het is in de onderhandelingen over de tekst zorgvuldig eruit wegelaten.

Dat laat zien hoe weigerachtig veel regeringen zijn om de open samenleving te versterken die het landsbestuur bij de les houdt en laat werken voor de hele bevolking. Toch is die democratische

samenleving minstens even noodzakelijk voor een vreedzame toekomst als duurzame energie.

Het is dus urgent om democratie te verdiepen, waarin mensen vertrouwen hebben in een geloofwaardige volksvertegenwoordiging met politieke partijen en politici die een werkelijke binding met de bevolking hebben. Formele democratie is op zichzelf, als het blijft bij eens in de zoveel tijd verkiezingen, niet genoeg.

Er zijn onafhankelijke rechters nodig, sterke maatschappelijke organisaties en onafhankelijke media die bestuurders ter verantwoording roepen en de open democratische samenleving vormgeven. Ontbreekt het daaraan, dan blijven grote groepen aan de zijlijn staan en kan het vertrouwen snel afbrokkelen.

Landen die zo'n open samenleving voorstaan, kunnen geen beter moment kiezen om erin te investeren.

In open democratische stelsels, waarin elke stem gehoord wordt, komt uitsluiting minder vaak voor

Het is precies waarvoor de Europese regeringsleiders zich in oktober opvallend helder hebben uitgesproken. Zo benadrukten ze de in het Verdrag van Lissabon opgenomen verantwoordelijkheid en plicht van de Europese Unie om democratie wereldwijd te ondersteunen.

'De strijd tegen ongelijkheid', zeiden ze, 'is cruciaal voor het herstel van vertrouwen in de democratie en democratische instellingen.'

Natuurlijk is het niet moeilijk hier cynisch over te doen, want de woorden en daden van de EU en haar lidstaten zijn vaak genoeg met elkaar in tegenspraak.

Toch is deze uitspraak een krachtige steun in de rug voor alle organisaties die democratie versterken – het komt nu erop aan de regeringen en de Europese Commissie aan hun woord te houden. En daar is haast bij, gezien alle onrust en de opkomst van anti-democratische bewegingen.

Dit is het moment om te investeren in maatschappelijke organisaties die opkomen voor de meest kwetsbare groepen, die hen een stem kunnen geven. Dit is het moment om te investeren in een beter bestuur, dat openstaat voor dialoog en de kiezers daadwerkelijk vertegenwoordigt en betreft bij het opbouwen en vormgeven van hun land. Dit is het moment om te investeren in open en inclusieve democratie. ●

Thijs Berman (1957) was correspondent in Parijs en Moskou, voor weekbladen en radioprogramma's. Namens de PvdA was hij tussen 2004 en '14 lid van het Europees Parlement. Nu is Thijs Berman in Den Haag directeur van het NIMD

